

שלוס בארון
וולף סולמ

ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל

שלום בארון

ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית

שלום בארון

ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית

קובץ מאמרים

מרכז זלמן שזר לתולדות ישראל
ירושלים

המערכת המדעית

פרופ' ישעיהו גפני (יו"ר), פרופ' מרדכי ברויאר, פרופ' יעקב ברנאי
צבי יקותיאל, פרופ' מרים ירדני, פרופ' יום טוב עסיס, פרופ' יוסף שלמון
מרכות המערכת: מעין אבינרי-רבהון

עורכים

רוברט ליברלס יום טוב עסיס

תרגמה מאנגלית

אירית סיון

התקין והביא לדפוס: יצחק כהן

ספר זה ראה אור בסיוע

Baron Memorial Foundation

וקרן שלום וג'נט מ' בארון שעל יד האקדמיה האמריקאית לחקר היהדות

מסת"ב X-108-227-965

מספר קטלוגי 185-375

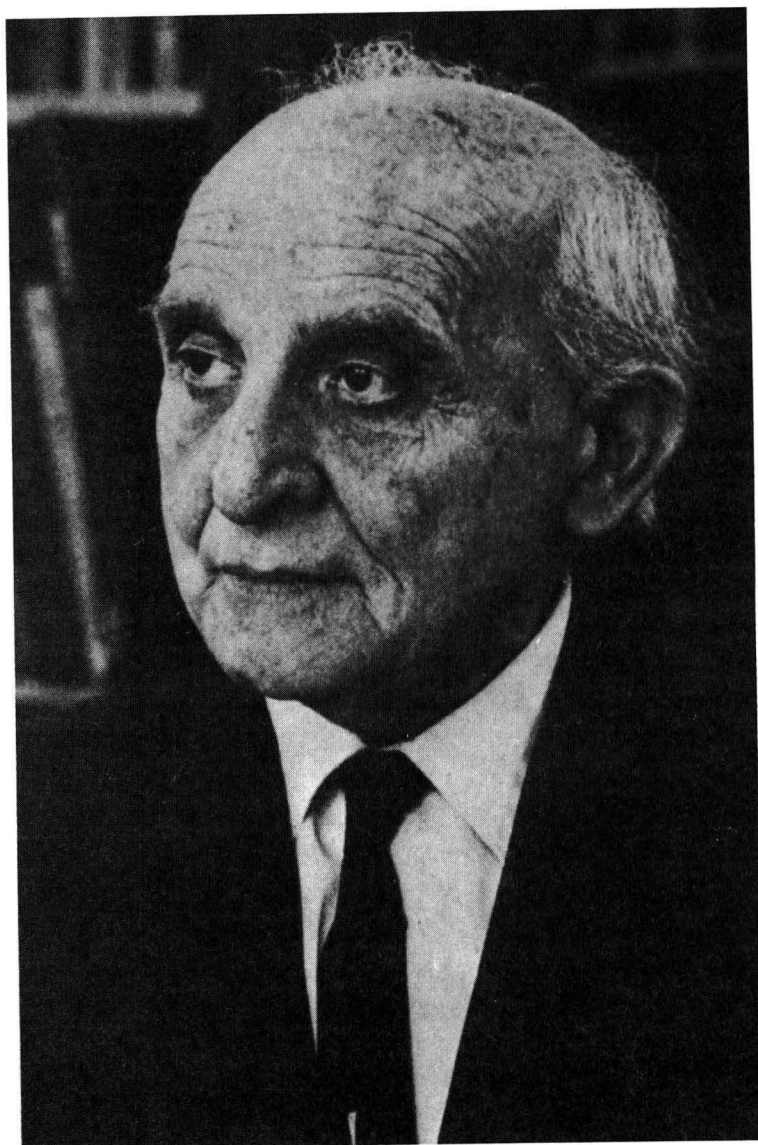
© כל הזכויות שמורות למרכז זלמן שזר לתולדות ישראל, תשנ"ו

אין להעתיק או להפיץ ספר זה או קטעים ממנו, בשום צורה ובשום אופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום
או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור.

סדר מחשב ועימוד: מרכז זלמן שזר

לוחות: מכון האופסט שלמה נתן; הרפסה: דפוס גרפית ('גרף-חן') בע"מ

כולם בירושלים

שלום בארון
ג' בסיון תרנ"ה - כ"ו בחשוון תש"ן
24.11.1989 - 26.5.1895

תוכן העניינים

11	מבוא – רוברט ליברלס ויום טוב עסיס
25	הדגשים חדשים בהיסטוריה היהודית
37	ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית
51	גטו ואמנציפציה – האם עלינו לשנות את ההשקפה המסורתית?
62	הגורם היהודי בתרבות ימי הביניים
95	"מלוא הריבונות האפוסטולית" ו"שיעבוד היהודים" בימי הביניים
119	הלאומיות בימי הביניים והשיעבוד היהודי
140	הקהילה היהודית בראייה היסטורית-ביקורתית
147	רש"י וקהילת טרוויש
163	גישות חדשות יותר לאמנציפציה של היהודים
183	חותמה של מהפיכת 1848 על האמנציפציה היהודית
226	היבטיו של המשבר בקהילה היהודית ב-1848
263	תרומתו של מוריץ שטיינשניידר להיסטוריוגרפיה היהודית
307	מקום הפירסום הראשון של המאמרים
309	מפתח

הקדמה

פירסום שנים-עשר המאמרים של שלום בארון בקובץ זה נועד להביא לציבור המשכילים והתלמידים בישראל את עיקר מחקריו של גדול ההיסטוריונים היהודיים בארצות-הברית. חלק מספרו המונומנטלי 'היסטוריה חברתית ודתית של עם ישראל' ראה אור בעברית בהוצאת 'מסדה' לפני מספר שנים, והמאמרים הנכללים בקובץ זה בתרגום עברי באים להשלים את המלאכה. מערכת מרכז זלמן שזר מצאה לנכון לפרסם בעברית את אוסף מאמריו של בארון, מייסד ההוראה והמחקר של מדעי היהדות באמריקה הצפונית ובר-פלוגתא הרציני של האסכולה הירושלמית, מתוך אמונה שהספר יתרום להבנה מעמיקה יותר של תולדות עם ישראל לדורותיו בקרב הציבור הישראלי. כן נכללו בקובץ שלושה מאמרים שנכתבו במקורם בעברית, לנוחותו של הקורא ולמען השלימות.

היקף מאמריו של בארון רב, והיה צורך לבחור בקפידה את מיטב מאמריו שחשיבותם לא פגה אף בימינו. המבחר היה גדול, אך המסגרת של הספר הינה מצומצמת, והבחירה הסופית נעשתה לאחר שנשקלו שיקולים שונים ונבדקו צרכיו של הציבור בארץ. אנו שמחים להודות לפרופ' יעקב שביט אשר סייע בידינו בבחירת המאמרים. אנו מודעים לכך כי ברשימת המאמרים המובאת בספר זה ירגישו עמיתים בחסרונם של מאמרים שלא נכללו בו, אך בטוחים אנו שכל המאמרים המוצעים כאן הינם מן הטובים שכתב בארון במהלך חייו. אנו סבורים שהמאמרים כולם תוקפם לא פג, אף כי הביבליוגרפיה בהכרח הינה מיושנת.

לכל המאמרים הוקדם מבוא קצר, המתייחס לתוכנם והכולל דיון קצר על דברי בארון, רעיונותיו ונימוקיו. ככלל הובאו המאמרים במתכונתם המקורית ולא נעשו שינויים, לא בעידכון הביבליוגרפי ולא בתוספות המתחייבות ממעבר הזמן. יחד עם זאת, טעויות דפוס תוקנו וככל שניתן צוינו המהדורות העבריות של חיבורים שצוטטו במקור האנגלי בגירסתם הלועזית. כן הושטמו ציטטות בגרמנית שהופיעו במאמרים המקוריים, כל עוד ההשמטה לא פגעה ברצף המאמר ובמהלך נימוקי המחבר.

ספר זה לא היה בא לעולם אילולא הסיוע הכספי והתמיכה המלאה שנתקבלה מקרן משפחת בארון ומקרן לואיס ומינה אפשטיין של האקדמיה האמריקנית למדעי היהדות. תודתנו העמוקה להנהלת הקרן על כי איפשרה למרכז זלמן שזר לזכות את הציבור הקורא עברית בעבודותיו החשובות של שלום בארון. היוזמה לפירסום המאמרים והקשר עם בני המשפחה היו של פרופ' אריה גרטנר ולו שלוחה תודתנו מקרב לב. יבואו כולם על הברכה.

על מלאכת התרגום שקדה הגב' אירית סיון במסירות, ביעילות ובבקיאות ולה התודה והברכה. תרומתו של מר יצחק כהן היתה בכל שלבי העבודה וכהרגלו הביא את הספר לדפוס בקפידה רבה. הערותיו, הצעותיו ותיקוניו היו רבים והוסיפו רבות לאיכות הספר. ברכת תודה לגב' מעין אביניר-רבהון על עזרתה. למנהל מרכז זלמן שזר מר צבי יקותיאל אנו מביעים כאן

הקדמה

את הערכתנו על מאמציו ועל עידודו, ובזכות מרצו ומסירותו ספר זה יוצא לאור עתה ולא מחר. טרחתו מהימים הראשונים שבהם עלה הרעיון ועד לגמר הכנתו של הספר היתה ללא הפוגה ומסירותו למימוש התוכנית, ככל שאר מעשיו, ראויה להערכה. ספר זה הוא אבן זיכרון לחוקר גדול ודגול, פרופ' שלום בארון ז"ל, ויש בו משום הצדעה מירושלים לתרומתו רבת ההיקף והאיכות של היסטוריון אשר העשיר את מפעל ההיסטוריוגרפיה היהודית בדורותינו. מקווים אנו שספר זה ירחיב עוד יותר את חוג מעריכיו ותלמידיו ומוקירי זכרו.

יום טוב עסיס
האוניברסיטה העברית בירושלים

רוברט ליברלס
אוניברסיטת בן גוריון בנגב

אדר תשנ"ו

מבוא

סטודנטים לתולדות ישראל בארץ מופתעים לא אחת לשמוע על הפופולריות הרבה שממנה נהנים הקורסים להיסטוריה יהודית באוניברסיטאות בתו"ל ובעיקר באמריקה. הם מתרשמים מכך שמדי שנה משתתפים מאות מרצים בכינוס מדעי המוקדש להרצאות אקדמיות ומקצועיות ביודאיקה. מן הראוי שיתרשמו לא פחות גם מן העובדות הבאות – אם כי ייתכן שלא יהיו מסוגלים להבינן לאשורן – באמריקה נחשבים לימודי היהדות בחוגים רבים כמעוז של הצטיינות אקדמית; סטודנטים הלומדים לתואר דוקטור זוכים בפרסים מעוררי קנאה וכותבים עבודות מצטיינות; חוקרים נודעים מתחומי ההיסטוריה והספרות העולמית מגלים עניין פעיל בהוראה ובכתיבה בתוך תחומי היודאיקה; למעשה, לימודי היהדות משמשים נקודת מוקד לפעילות אינטלקטואלית בקמפוסים העיקריים שברחבי המדינה.

אפילו כיום, לאחר שלימודי היהדות באמריקה הפכו אופנתיים וקלושים במקצת, עדיין שומר תחום זה על הילה של הצטיינות, שאותה קיבל בירושה מן הדורות הקודמים. בהנחלת מורשת ההצטיינות בלימודי היהדות באמריקה החלו שני החוקרים הראשונים שהיו בעלי קתדראות בתחום זה: צבי (הארי) וולפסון בהרווארד וסאלו בארון בקולומביה.

סאלו (שלום) וויטמאייר בארון (26 במאי 1895 – 25 בנובמבר 1989), אשר נחשב לאחד מגדולי אדריכליה של ההיסטוריוגרפיה היהודית במאה העשרים, נולד בטארנוב שבגליציה למשפחה אורתודוקסית נאורה, מן העשירות ביותר בקהילה היהודית המקומית. האב היה בנקאי, ובבעלות המשפחה היתה גם אחוזה מחוץ לעיר ושותפות בשדה נפט משפחתי. השפות העיקריות שדוברו בבית היו פולנית וגרמנית. את השכלתו בנושאים חילוניים ויהודיים כאחד רכש אצל מורים פרטיים. המורה הבולט בנושאי יהדות היה יצחק אייזיק ורובל, אביו של ההיסטוריון הישראלי צבי אנקורי, אשר לימים תפס את מקומו של בארון באוניברסיטת קולומביה. לאחר בחינות הבגרות למד בארון באוניברסיטת קרקוב ולאחר מכן בווינה, שם קיבל שלושה תוארי דוקטור: בהיסטוריה (1917), במדעי המדינה (1922) ובתורת המשפטים (1923). הוא גם המשיך בלימודי היהדות בסמינר הרבני בווינה, ועד מהרה נעשה מורה להיסטוריה יהודית במוסד לחינוך פדגוגי שנקרא גם הקולג' למורים יהודיים בווינה.

בשנת 1926 הובא בארון לאמריקה עליידי סטפן ויין, רב רפורמי ידוע, מנהיג ציוני ונשיא המכון היהודי ללימודי הדת (Jewish Institute of Religion) בניו-יורק, בכדי לכהן כמורה להיסטוריה יהודית. הוא זכה במהירות לתשומת לב בשל כתיבתו הרביזיוניסטית ובמיוחד בשל המאמר "גטו ואמנציפציה", שבו תקף לראשונה את מה שכינה "התפיסה הבכיינית של ההיסטוריה היהודית" ("The Lachrymose Conception of Jewish History"), ובה נדון להלן.

ב-1928 הוזמן בארון ללמד היסטוריה יהודית בסמינר הרבני בברסלאו, שם הורה היינריך צבי גרץ במשך מרבית שנות חייו. על־אף שהחליט לדחות את ההצעה ולהישאר באמריקה, היוותה הזמנה זו מקור לגאוה גדולה עבורו. הזמנה זו משמשת כראיה לכך, שבארון נחשב בקרב רבים לחוליית המשך לגרץ ולדובנוב בהתפתחות ההיסטוריוגרפיה היהודית המודרנית. בשנת 1930 קיבל את הקתדרה ע"ש מילר לתולדות עם ישראל, ספרותו ומוסדותיו באוניברסיטת קולומביה, ובה החזיק עד פרישתו ב-1963. לאחר מינויו של וולפסון בהרווארד, היתה זו המשרה השנייה להוראת לימודי היהדות שהוצעה על־ידי אוניברסיטה אמריקנית כלשהי והקתדרה הראשונה להיסטוריה יהודית. במשך כל שנות עבודתו בקולומביה הוכר בארון כפרופסור הבולט ביותר לתולדות ישראל באמריקה וכראש התוכנית החשובה ביותר להכשרה אקדמית של בוגרי אוניברסיטה בתחום זה. במשך עשרות בשנים הושפע כל היסטוריון יהודי שהתחנך באמריקה, במישרין או בעקיפין, משיטותיו של בארון ומתפיסותיו בתחום תולדות ישראל.¹

בשנת 1934 נשא בארון לאישה את ג'נט מיזל מניו־יורק, דוקטורנטית לכלכלה בקולומביה. עד למותה ב-1985 עבדה ג'נט בצמוד לבארון ושימשה עוזר כנגדו בהכנת כתבי היד שלו. לזוג היה מעון נוסף, בכנען שבקונטיקט, שם יכול היה בארון להסתגר ולכתוב חלק ניכר מיצירתו הפורייה. שתי בנותיהם נולדו ב-1935 וב-1938.

בארון הציג את רעיונותיו הבסיסיים בשלוש מסגרות: במאמרים רבים, שרבים מהם לוקטו לאחר מכן בקבצים,² במחקרים מונוגרפיים שהחשוב שבהם הוא המחקר בן שלושת הכרכים על 'הקהילה היהודית',³ ובספרו רב הכרכים 'ההיסטוריה התברותית והדתית של העם היהודי',⁴ שממנו בא לו עיקר פירסומו. המהדורה המקורית (1937) בת שלושת הכרכים כיסתה את מלוא היקפם של תולדות ישראל, מתקופת המקרא ועד לזמן פירסומו. המהדורה השנייה, הבלתי מושלמת (1952-1983), ובה 18 הכרכים, מכסה רק את העת העתיקה ואת ימי הביניים ומסתיימת ב-1650.

כתיבתו של בארון התאפיינה בחיפוש המתמיד אחר סינתזה היסטורית. הוא כתב בהקדמתו לקובץ מאמריו *Ancient and Medieval Jewish History* (1972): "הקדשתי את עיקר עמלי

1 תמצית מלאת תובנה של חייו וכתביו של בארון ניתן למצוא במאמר שכתב לזכרו אריה ל' גרטר ב'ציון', נה (תש"ן), עמ' 317-332. למחקר באורך מלא על חייו והגותו ההיסטורית של בארון ראה: Robert Liberles, *Salomon Wittmayer Baron: Architect of Jewish History*, New York 1995. ביבליוגרפיה של כתביו עד לשנת 1973, כעריכת ז'נס בארון, כלולה בספר היובל לסאלו בארון, ירושלים תשל"ד, א, עמ' 1-37.

2 רבים ממאמריו החשובים של בארון ניתן למצוא בקבצים הבאים: *History and Jewish Historians, Essays and Addresses*, compiled by Arthur Hertzberg and Leon A. Feldman, Philadelphia 1964; *Ancient and Medieval Jewish History*, ed. Leon Feldman, New Brunswick 1972; *Steeled by Adversity: Essays and Addresses on American Jewish Life*, ed. Jeanette Meisel, Philadelphia 1971. כמה ממאמריו על ההיסטוריה של היהודים באמריקה הופיעו גם בתוך: שלום בארון, במבחן החרות, ירושלים תשל"ז.

3 *The Jewish Community*, 3 vols., Philadelphia 1942

4 *A Social and Religious History of the Jews*, 3 vols., New York 1937; Second edition, 18 vols., New York, 1952-83 (ששת הכרכים הראשונים תורגמו לעברית והופיעו בשעה כרכים בשם: היסטוריה חברותית ודתית של עם ישראל, תל-אביב תשט"ו-תשל"ג.

לסינתזות העיקריות של התפתחות ההיסטוריה היהודית". אחד מנושאי העיקריים היה יחסי הגומלין שבין האלמנטים החברתיים והאלמנטים הדתיים בתולדות ישראל, והשם שבו עובדת ההיסטוריה משקף את ההתמקדות הזו. הוא תקף שוב ושוב, ובהדגשה, את "התפיסה הבכיינית", בעומדו על כך כי יש לראות את סבל היהודים בפרספקטיבה המתאימה, וכי היהודים מילאו תפקיד חשוב בעיצוב קורותיהם ולא היו רק אובייקטים סבילים. הוא גם ביקר קשות את שני קודמיו, ההיסטוריונים החשובים היינריך צבי גרץ (1817–1891) ושמעון דובנוב (1860–1941), על שבודדו את קורותיהם של היהודים מתוך הסביבה שבה הם חיו. בארון, לעומת זאת, עמד על כך שאת תולדות ישראל יש לכתוב בתוך ההקשר של מה שהוא כינה "ממדיהן העולמיים".

התנגדותו לגישה הבכיינית ולבידולה של ההיסטוריה היהודית כאחד רמזה לכך, שלדעתו, תולדות ישראל צריכות לכלול את דרכי האינטרפרטציה המשמשות את ההיסטוריונים האחרים. בארון ניסח זאת במאמרו משנת 1939, "הדגשים בהיסטוריה היהודית": "מתעוררת תחושה כי ההסברים ההיסטוריים של העבר היהודי אינם צריכים לסטות בסיסית מן הדפוסים הכלליים של ההיסטוריה המקובלים עלינו עבור כלל המין האנושי ועבור כל קבוצה לאומית בנפרד".⁵ כיבושה של פולין על-ידי הנאצים השיג את הוריו ואת אחת מאחיותיו בעיה הולדתו טארנוב שבגליציה. בארון נכשל בנסיונותיו להסדיר את הגירתם באמצעות השלטונות האמריקניים. למרות העובדה שבני משפחתו נספו בטארנוב ביוני 1942, לא ידע בוודאות מה עלה בגורלם עד לאחר המלחמה, ורוח של אופטימיות מסויגת נותרה בכתביו. המדעית והקהילתית במרוצת השנים הללו.

בתקופת מלחמת העולם השנייה נעשה בארון – שהיה ידוע בשעות עבודתו הארוכות ובהרגלי העבודה האינטנסיביים שלו – פורה במיוחד בכתביו, ובו בזמן עשה מאמצים מרובים לעזור לבני משפחה ולידידים שעדיין נותרו באירופה. דווקא בתקופת המלחמה השקיע עצמו בארון בכתביה על ימי הביניים. בנוסף להופעת שלושת הכרכים על "הקהילה היהודית" ב־1942, הוציא לאור בארון בראשית שנות הארבעים סדרת מאמרים העוסקים בדמויות של רבנים בולטים בימי הביניים, ובהם רש"י, סעדיה גאון, יהודה הלוי והרמב"ם, וגם את מחקרו הסינתטי על "הגורם היהודי בתרבות ימי הביניים" ואת מחקרו על "הקפיטליזם המודרני והגורל היהודי". בארון המשיך לכתוב רבות על תקופת ימי הביניים בשנים שלאחר מכן, אולם העובדה שהעניין החל במהלך שנות המלחמה אינה מקרית. התמקדותו המדעית של בארון בתקופת ימי הביניים דווקא בשנות המלחמה נובעת ממספר רצונות: לחזור ולאשר את ביקורתו על "התפיסה הבכיינית" חרף ההתפתחויות בנות הזמן; להבחין בין האספקטים החיוביים של החיים היהודיים בימי הביניים לבין האיומים הגדולים יותר על קיומם שצופן בחובו המודרניזם; ובחלקו גם להבהיר את התפקיד ההיסטורי שמילאו אנשי המחקר בעיתות משבר. עם כל זאת, בארון כמעט שלא ספן עצמו במגדל שן ימיביניים, והרבה ממה שכתב באותה עת נגע ישירות לענייני השעה. במרוצת השנים הללו כתב גם את מאמריו הראשונים על ההיסטוריה של היהודים באמריקה

5 ראה: "Emphases in Jewish History", in: *History and Jewish Historians* (לעיל, הערה 2), עמ'

ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית

ספר זה הוא אבן זיכרון לחוקר גדול ודגול, פרופ' שלום בארון ז"ל, יש בו משום הצדעה מירושלים לתרומתו רבת הרוקף והאיכות של היסטוריון אשר העשיר את מפעל ההיסטוריוגרפיה היהודית בדורותינו.

הדגש ששם בארון על המימד העולמי של ההיסטוריה היהודית ועל יחסי הגומלין שבין האלמנט החברתי והאלמנט הדתי בתולדות ישראל נבע מן האתגר לשלב את ההיסטוריה היהודית בסביבה מדעית חדשה בתוך האוניברסיטה. בכל הנוגע לבניית מקום לתולדות ישראל בתוככי העולם האוניברסיטאי היה בארון בבחינת חלוץ.

פירסום שניסעש המאמרים של שלום בארון בקובץ זה נועד להביא לציבור המשכילים והתלמידים בישראל את עיקר מחקריו של גדול ההיסטוריונים היהודיים בארצות הברית. חלק מספרו המונומנטלי 'היסטוריה חברותית ודתית של עם ישראל' ראה אור בעברית בהוצאת 'מסדה' לפני מספר שנים, והמאמרים הנכללים בקובץ זה בתרגום עברי באו להשלים את המלאכה. מערכת מרכז זלמן שזר מצאה לנכון לפרסם בעברית את אוסף מאמריו של בארון. מייסד ההוראה והמחקר של מדעי היהדות באמריקה הצפונית וברפלוגתא רציני של האסכולה הירושלמית, מתוך אמונה שהספר יתרום להבנה מעמיקה יותר של תולדות עם ישראל לדורותיו בקרב הציבור הישראלי.

סאלו (שלום) וויטמאייר בארון נולד בשנת 1895 בגליציה. בשנת 1926 הובא לאמריקה על ידי סטפן ויז, מנהיג ציוני ונשיא המכון היהודי ללימודי הדת (The Jewish Theological Seminary) בניו יורק בכדי לכהן כמורה להיסטוריה יהודית. בשנת 1930 קיבל את הקתדרה ע"ש מילר לתולדות ישראל, ספרותו ומוסדותיו באוניברסיטת קולומביה, ובה החזיק עד פרישתו ב-1963.

